

RELIGIOZNOST IN VELIKODUŠNOST DO MIGRANTOV

Marjan SMRKE¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Religioznost in velikodušnost do migrantov

Članek obravnava odnos med religioznostjo in velikodušnostjo do migrantov v sodobni Evropi. Teoretsko se navezuje na sociološko tradicijo proučevanja ambivalentnega odnosa religije do drugačnosti in na tradicijo proučevanja socialne distance do manjšin. Empirična raziskava temelji na podatkih Evropske družboslovne raziskave (ESS) iz let 2014 in 2016. Osredotoča se na analizo in razlago povezanosti med indikatorji vernosti in indikatorji velikodušnosti do migrantov na ravni celote 23 obravnavanih držav, po nekaterih skupinah držav in v zanimivejših primerih posamičnih držav. KLJUČNE BESEDE: migracije, religioznost, socialna distanca, velikodušnost, obramba kulture

ABSTRACT

Religiosity and Generosity Toward Migrants

This article deals with the relationship between religiosity and generosity toward migrants in contemporary Europe. Theoretically, it is based on the sociological tradition of researching the ambiguous relationship between religion(s) and "otherness", as well as the tradition of researching the social distances from social minorities. The empirical research is based on data from the European Social Survey (ESS) conducted in 2014 and 2016. It focuses on the analysis and explanation of the correlations between indicators of religiosity and indicators of generosity toward migrants on three levels: the entire sample (23 countries), clusters of countries, and selected individual countries.

KEY WORDS: migrants, religiosity, social distance, generosity, cultural defence

¹ Dr. sociologije, docent, visokošolski predavatelj, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, SI-1000 Ljubljana; marjan.smrke@guest.arnes.si — Pričujoča raziskava je drugi del tridelne raziskave o odnosu med migracijami in religijo. Prvi del nosi naslov »Učinki migracij na sekularnost Evrope: Trije sociološki scenariji«. Objavljen je v drugi številki Teorije in prakse iz leta 2019. Predmet tretjega dela bo primerjava odnosov med religijo, religioznostjo in migracijami v Avstriji, na Češkem, Madžarskem in v Sloveniji.

UVOD

Begunsko-migrantski val¹ iz let 2015 in 2016 je dodobra pretresel Evropo, zato se upravičeno imenuje migracijska kriza. Pojav je imel pomembne religijske vidike. Na eni strani je bila očitna religijska drugačnost migrantov, pretežno muslimanov. Na drugi strani sta se v evropskih tranzitnih ali imigrantskih družbah recepcija migrantov in interpretacija dogajanj v znatni meri odvijala skozi oživljeno prokrščansko retoriko, ki bi jo lahko šteli za nepristno »obrambo kulture«.²

Vrsto vprašanj odpirajo zlasti številne reference protimigrantsko razpoloženih populistov na religijo (ogrožena krščanska dediščina, ogrožena krščanska identiteta). Med njimi je vprašanje, v kakšnem odnosu so religioznost in stališča do migrantov oz. beguncev? Ali sklicevanje populistov na dediščino krščanstva pomeni, da moremo trditi, da so religiozni Evropejci do migrantov bolj negativno razpoloženi kot ne-religiozni Evropejci? Nekateri raziskave, ki se stekajo v ugotovitev, da je skrajna desnica krščanstvo v tej zadevi »ugrabila« (npr. Marzouki, McDonnell, Roy 2016), kažejo, da so hitra sklepanja tu nezanesljiva. Nato so tu stališča verskih voditeljev: papeža Frančiška in številnih voditeljev protestantskih cerkva, ki so do migrantov odprta, solidarna in velikodušna. In spet stališča nekaterih voditeljev (škofov in drugih klerikov) istih cerkva, ki so izrazito, nekatera kar škandalozno odklonilna; tudi pri nas.³ V tem primeru je smiselno govoriti o razcepu v vrhovih krščanskih cerkva, ki vzbujajo zmedo. Podobna neskladja so očitna med evropskimi politiki, ki delujejo v strankah s krščanskim predznakom.

To nas napotuje na empiričnost. Toliko bolj, ker so dostopni kvalitetni podatki. V raziskavi skušam na osnovi analize podatkov iz raziskave ESS (European Social Survey) odgovoriti na vprašanje, v kakšnem odnosu sta religioznost in velikodušno stališče do migrantov.

- 1 Med ukvarjanjem z migracijami sem naletel na uporabe izraza migrantski val z negativnimi konotacijami. Od njih se tu ogram. Ogram pa se tudi od mišljenja, da bi morali zaradi take kontaminiranosti to besedno zvezo opustiti. Val tu ne pomeni nič drugega kot izrazito kvantitativno spremembo pojava (porast) v razmeroma kratkem času – kot v mnogih drugih znanostih
- 2 Z izrazom obramba kulture v sociologiji religije označujemo povečano identifikacijo z (tradicionalno) versko pripadnostjo kot posledico prihoda oz. vdora drugačevnih, konflikta z njimi in strahu pred njimi. »V obrambi kulture gre za situacije, ko so kultura, identiteta in občutek vrednosti na preizkušnji zaradi dejavnika, ki promovira bodisi drugo religijo ali sekularizem, ta dejavnik pa je negativno vrednoten« (Bruce 2011: 50). Smiselno je razlikovati med pristno in nepristno obrambo kulture. Za slednjo velja tista, ki temelji na imaginarnih nevarnostih, na neutemeljenih in politično induciranih strahovih.
- 3 Izmed slovenskih klerikov se je v tem smislu izpostavil škof Peter Štumpf s stališčem, da je Slovenija do beguncev oz. migrantov naivna in »skrajno islamistična« (Štumpf 2015). O odzivu vrha RKC v Sloveniji na migrantsko krizo, zlasti o napetosti med krščansko humanističnim odnosom in protiislamskim identitarnim krščanstvom, analitično poglobljeno piše Andrejč (2018).

RELIGIJE IN MIGRACIJE: RAZNOVRSTNOST TEMATIK

Tematika se uvršča na izjemno obsežno religiološko in sociološko področje. Za primerno umestitev ne bo odveč kratek razmislek o osnovnih možnostih raziskovalnega področja. Ena prvih religioloških možnosti je raziskovanje migracij v pripovedih velikih religij. Hain in Niazi (2016) menita, da je prisilna emigracija osrednje verske osebe in iskanje begunskega zatočišča ena pomembnejših pripovednih tem številnih svetovnih verstev.⁴ Take posvečene paradigme (e)migrantov bi upravičevale domnevo, da so religiozni tu in zdaj posledično lahko bolj senzibilni do beguncev. Nato je tu možnost raziskovanja zaznamovanosti (začetnih ali poznejših) obdobja rasti nekaterih religij s prisilnimi migracijami, kot je to mogoče reči za (judovski) *galut*, 'diaspora', kot osnovo širjenja krščanstva v njegovi judovski fazi. V pripovedi religij po drugi strani spadajo tudi upravičevanja verskega zavojevanja po poti migracij in demografske prevlade – v povezavi z idejami svete vojne, obljubljeni dežele, poselitve, ki da jo narekuje božanstvo. Številni zgodovinski ekspanzionizmi so bili posledično versko motivirani oz. upravičevani. V sedanjem času je ta potencial religij lahko hrana za demografske strahove in panike populistov, denimo pred islamsko hiperksenezo. Migracij v duhovnem, spekulativnem smislu se tičejo verovanske postavke religij, ki razpravljajo o migracijah nesmrtnih duš med tem in onim svetom oz. v verigi rojstev, smrti in ponovnih rojstev (v tem svetu) – kot je to zamisel transmigracije v hinduizmu.

Sociološka tema, ki jo zlasti raziskovalci religije obravnavajo kot dejavnika konfliktov, je religija kot dejavnik migracij: versko ali neverško motivirano zatiranje verskih manjšin je v zgodovini sprožilo vrsto emigracij versko drugačnega prebivalstva – in jih sproža tudi danes (Kolbe, Henne 2014). Na to se navezuje raziskovanje učinkov migracij na verski videz imigrantske družbe. Denimo v smislu pluralizacije: religijsko-kulturni vzorec ZDA, ki ga zaznamuje izjemna raznolikost, je nasledek dejstva, da so se iz Evrope v ZDA stekali preganjanci – pripadniki raznovrstnih verskih manjšin. Verske imigracije morejo učinkovati tudi na de/sekularizacijo na ravni zavesti – v emigrantski in imigrantski družbi. Kaufmann (2010) meni, da je prav zaradi verskih migracij novejšega datuma Evropa že dosegla sekularizacijski plato. Sledila naj bi rast vernosti zaradi višje rodnosti bolj vernih imigrantov. To vprašanje se tiče tudi učinkov imigrantske situacije na religioznost imigrantov. Imigrantska situacija lahko religioznost oz. versko identiteto okrepi (Lagrange 2014) ali pa jo ošibi. Že migracije same ljudi prisilijo, da ponovno premislijo svoje verske pripadnosti in prepričanja (Bruce 2011: 77). Konverzije v prevladujočo vero imigrantske družbe, kot je to videti tudi v aktualnem primeru konverzij sirskih beguncev v krščanstvo v Nemčiji in Libanonu, niso redke.

Prav zadnja leta so v Evropi v porastu raziskovanja prenosa oz. retencije religioznosti od imigrantov prve generacije dalje, v veliki meri v okviru raziskovanja verske

4 Sem spadajo Budov odhod od doma, Mojzesov beg iz Egipta v judaizmu, beg Jezusove družine pred Herodom v krščanstvu, Mohamedova *hidžra* ('emigracija'). Pripomniti je treba, da sta s stališča znanosti drugi in tretji primer bržkone le mita.

radikalizacije. Osupnila so namreč opažanja primerov radikalizacije v drugi generaciji islamskih imigrantov na evropskih tleh (Roy 2007). Ugotovitve so odvisne od preučevanega okolja. Inglehart in Norrisova (2009) na skupnem vzorcu 22 evropskih in neevropskih družb ugotavljata relativno hitro prilagoditev islamskih imigrantov večinski kulturi imigrantske družbe: sčasoma so imigranti glede izbranega niza vrednot (enakopravnosti med spoloma, demokracije, seksualnosti) ravno na sredi med vrednotami izvirne emigrantske in imigrantske družbe. Lagrange opaža velike razlike v retenciji vernosti med imigranti prve generacije in njihovimi potomci v Franciji glede na njihov izvor (2014). Müller idr. glede nemških muslimanov turške narodnosti ugotavljajo, da se od prve do (skupaj) druge in tretje generacije delež fundamentalistično orientiranih razpolovi – z 18 na 9 odstotkov (2016: 13). Proučuje se raznovrstne stiske (i)migrantov v zvezi z izvirno religijo. Zanimivost: mnogi imigranti v prizadevanju, da bi se izmaknili stroškom stigmatizirane identitete, opustijo imena in priimke z etnično oz. religijsko konotacijo imigrantov in privzamejo »nevtralna« evropska imena (Khosravi 2011).

Raziskovanje odnosa med religioznostjo (v imigrantski družbi) in stališči do migrantov je v tem orisu le kamenček v mozaiku. A ima svoj pomen za razumevanje dinamike odnosov v prihodnje, ko je pričakovati nove migracijske pritiske iz ekonomsko nerazvitega in demografsko mladega sveta na razvito in starajočo se Evropo (Goldstone 2012: 29).

RELIGIJE IN ODNOS DO MIGRANTOV

Kakšna naj bi bila pričakovanja glede učinkovanja religioznosti na odnos do migrantov? V kakšen teoretski okvir jih kaže postaviti? Ponujata se predvsem dva: razprava o religiji kot (dez)integrativni družbeni sili in z njo povezana razprava o religiji in socialni distanci.

Sodobna razprava o integrativnosti religije se suče prav okrog ambivalentnosti religij. Religija lahko povezuje navznoter in ob tem navzven deluje razdruževalno, razdiralno. Sposobna pa je tudi preseganja vezanosti na ožjo skupnost in odprtosti navzven. Denimo v imenu nedeljene, skupne človeškosti (in človečnosti). Tovrstna »sposobnost« religij ali njen socialni kapital se tako deli na 'povezovalnost' (*bonding*) in 'premoščanje' (*bridging*), pri čemer se pojava lahko medsebojno izključujeta ali pa ne. Izključujeta se, ko je povezovalnost usmerjena predvsem navznoter.

Že s samim konceptom vernika, ki naj bi bil v nasprotju z drugimi podvržen prav določenim prepričanjem in praksi, religija uveljavlja razliko med notranjim in zunanjim. S tem je njeno možno delovanje dvojno: odprto v kohezijo in konflikt (McGuire 2002). Ločnica med verniki in neverniki je namreč lahko izključujoče narave. Tako Beck (2009): »Vera ima tako dve plati. Na eni strani povezuje enako verujoče prek vseh družbenih meja. Toda na drugi strani radikalno izključuje neverujoče in drugače

verujoče.« Vendar te izključujočnosti ne moremo kar posploševati. Religije, ki hočejo rasti, morajo biti vsaj malo odprte za premoščanje, ki vključuje tudi sinkretizacijo.

Vsekakor tovrstna ambivalentnost religij učinkuje tudi na socialno distanco religioznih do migranta (o tem več Smrke, Hafner Fink 2008). Smiselno je trditi, da religije z večjim potencialom premoščanja izražajo manjšo distanco do migrantov, medtem ko religije, ki uveljavljajo predvsem povezovalnost navznoter, do migrantov izražajo večjo distanco. Prav množične migracije utegnejo sprožiti pristno ali nepristno religijsko obrambo kulture, tj. okrepljeno povezovalnost navznoter, ki poveča distanco do drugačnega.

Tovrstna ambivalentnost religij se izraža tudi v samih svetih besedilih, ko ta obravnavajo osebo, ki je enaka ali podobna migrantu. S citati, ki izražajo naklonjenost do take osebe ali jo celo zapovedujejo, ni težav, ne ko gre za *Biblijo* ne ko gre za *Koran*; če se omejimo na religiji, ki sta v našem primeru najpomembnejši. Tujec oz. migrant v *Stari* in *Novi zavezi* je lahko tisti, ki mu je treba pomagati. V *Stari zavezi* se to nanaša predvsem na 'tujca (tujce)' kot *ger(im)* (npr. v Lev 19,33-34). V *Novi zavezi* je 'tujec' (*xenos*) upravičen do dobrotljive obravnave, ker je prav s svojim tujstvom podoben Jezusu (Mt 25,35)⁵ (Marchetto 1989). V islamu je popotnik (*ibn al-sabeel*, to je 'sin ceste') upravičen do miloščine oz. pomoči. Kot v Kor 2: 177; 4: 36; 8: 41; 17: 26–27. Po drugi strani so kriteriji upravičenosti do dobrotljive obravnave v istih besedilih lahko skrajno zaostreni. »Bližnji«, ki je do nje upravičen, je v *Bibliji*, kot ugotavlja Clines (1995), lahko pojmovan skrajno ozko – kot (le) pravoverni pripadnik ustreznega rodu moškega spola. Kot *zar* ali *nekar* je tujec tisti, ki je sumljiv ali nevaren in zato neupravičen do ugodnosti, ki jih uživa domačin. Tako sta iz humane obravnave v skrajnem izključena in 'nepravoverni rojak' in 'tujec'. Podobne zaostritve v izbranih poglavjih *Korana* oz. njihovi interpretaciji so danes osnova različnih islamističnih ideologij, ki z območja hiše islama (v hišo vojne in med nevernike) izrivajo tudi večino muslimanov.

Migrant je lahko pripadnik iste ali druge vere. Tudi to določa distanco vernih prebivalcev imigrantske družbe do njega. Največji preizkus so prav situacije, ko je tujec očiten pripadnik drugačne vere, kar je značilno tudi za migrantsko-begunski val iz let 2015/16. Zato niso presenečali nekateri izrazi tovrstnega razlikovanja. Na Slovaškem, Cipru, v Bolgariji, na Češkem, v Estoniji in na Poljskem se je na najvišjih političnih ravneh izrazilo pripravljenost sprejemati krščanske begunce, ne pa nekrščanskih. To razlikovanje bržkone ni skladno s pojmovanjem odnosa do migrantov, kakršnega v moderni dobi od Pija XII. (z *Exsul familia* iz leta 1952) do današnjih dni na deklarativni ravni razvija Rimskokatoliška cerkev (RKC). Glede na povedano morajo biti pričakovanja o religioznosti in distanci do migrantov odprta v različne možnosti.

5 Kajti lačen sem bil in ste mi dali jesti, žejen sem bil in ste mi dali piti, tujec sem bil in ste me sprejeli.

RAZISKAVA: SO RELIGIOZNI MANJ VELIKODUŠNI DO MIGRANTOV?

Raziskava temelji na podatkih ESS.⁶ Za medčasovne primerjave sem upošteval podatke izpred migracijskega vala (ESS 2014) in izza vrha migracijskega vala (ESS 2016). Poglavitne analize temeljijo na podatkih iz leta 2016, ko je že mogoče govoriti o učinkih. Obe raziskavi vsebujeta kazalce religioznosti in kazalce stališč do (i)migrantov.⁷ ESS 2014 vsebuje celo poseben blok vprašanj o imigrantih, ki pa se žal le v skrčenem obsegu ponovijo v ESS 2016. Upoštevan je večji del držav EU, nekaj držav, ki niso članice, in Izrael. Nekatere države so vključene le v eno od raziskav. Izostanejo nekatere države iz Jugovzhodne Evrope, ki bi bile spričo poteka migracijske poti še posebej zanimive. V ESS 2016 je bil numerus okoli 44.000.

Za kazalce, ki se nanašajo na religioznost, upoštevam versko pripadnost, obiskovanje verskih obredov in izjavljano vernost. Za poglavitni kazalec odnosa do migrantov in imigracij upoštevam petstopenjsko spremenljivko – indikator »država bi morala biti velikodušna pri reševanju prošelj za status begunca«. Uvrstiti jo je mogoče med indikatorje sedme stopnje sedemstopenjske kumulativne lestvice merjenja socialne distance do manjšin, kakršno je v sociologiji uveljavil Bogardus (glej Smrke, Hafner Fink 2008: 288–289). V smislu preverjanja zanesljivosti tega indikatorja upoštevam še nekatere druge spremenljivke iz ESS 2016.⁸

V primeru spremenljivke obiskovanje verskih obredov sem prvotnih osem kategorij združil v tri kategorije: v redne obiskovalce sem združil tiste, ki se verskih obredov udeležijo vsak dan, več kot enkrat tedensko ali enkrat tedensko; v občasne obiskovalce sem združil tiste, ki se obredov udeležijo vsaj enkrat mesečno, ob posebnih praznikih ali še manj pogosto; tisti, ki se jih nikoli ne udeležijo, so neobiskovalci.

Do (i)migrantov naklonjena stališča označujem z izrazom »velikodušnost«. Gre za opredelitve tistih, ki so se glede do (i)migrantov naklonjenih stališč (zlasti do osrednjega indikatorja) opredelili s stališčem »popolnoma soglašam« in »soglašam«. Opozoriti je treba, da seštevek teh dveh opredelitev ni povprečje v velikodušnosti znotraj kategorij, saj bi v izračun tega spadale še druge tri opredelitve petstopenjske lestvice. V razpravi se ne opredeljujem do tega, kakšna mera velikodušnosti (odprtosti) do migrantov bi bila za Evropo ali EU sociološko optimalna.

Raziskovalna vprašanja, na katera želim odgovoriti, so: Ali pripadniki verskih skupnosti izražajo manjšo ali večjo velikodušnost do migrantov kot nepripadniki? Ali

6 European Social Survey (ESS) je akademska mednarodna raziskava, ki se je začela leta 2001. Izvaja se jo vsaki dve leti.

7 Včasih uporabljam le besedo migranti, mestoma pa dodajam (i). Nekatera vprašanja v ESS se namreč tičejo migrantov, ki še niso postali imigranti, nekatera pa se tičejo ljudi, ki so že postali imigranti.

8 To je šest spremenljivk, ki merijo odnos do stališč: dovoliti bi morali prihod veliko ali malo migrantov iste rase oz. etnije kot je naša; dovoliti bi morali prihod veliko ali malo migrantom druge rase ali etnije; dovoliti bi morali veliko ali malo imigracij iz drugih evropskih držav; imigracije so dobre ali slabe za gospodarstvo države; migranti ogrožajo kvalitetno življenje; imigranti naredijo več slabega kot dobrega za družbo.

redni obiskovalci verskih obredov izražajo višjo ali nižjo velikodušnost do migrantov kot neobiskovalci obredov? Kako se povezujeta religioznost in velikodušnost do migrantov? Kakšne so te razlike med državami in kako jih sociološko razumeti? Kako je v teh pogledih s Slovenijo?

Za pogloblitve odgovore zadostujejo analize frekvenčnih porazdelitev oz. kontingenčne tabele in korelacijske analize. Moj namen namreč ni ugotoviti dejavnike takega ali drugačnega odnosa do migrantov. Vrednosti sem v primeru analize po državah uteževal z utežjo *design weight*; v primeru upoštevanja celote držav pa z utežmi *population-size weight* in *design weight*.

UGOTOVITVE

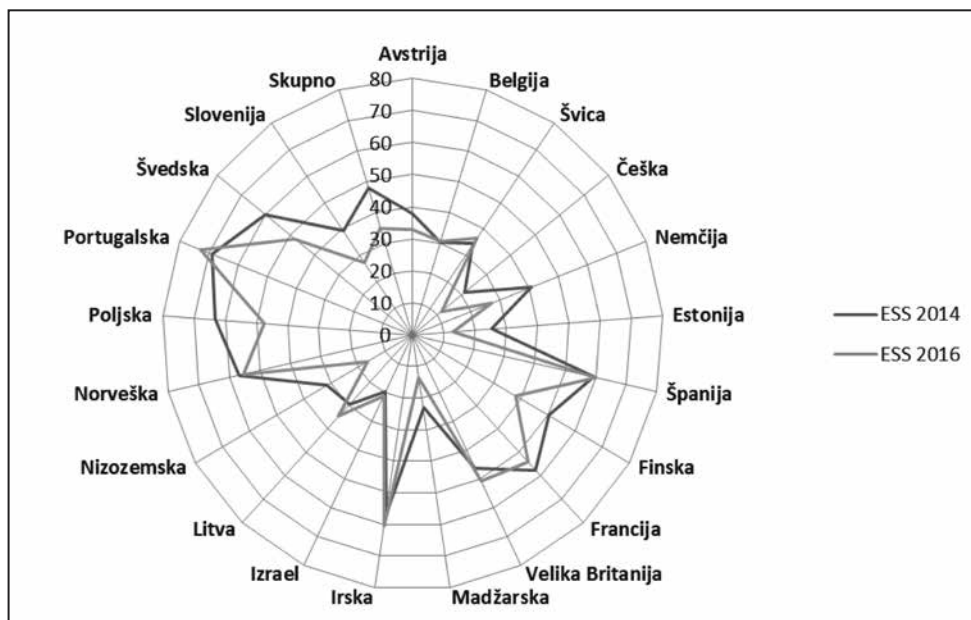
V prvem koraku sem meril velikodušnost do (i)migrantov v letih 2014 in 2016. Upošteval sem le države, ki so sodelovale v obeh merjenjih. Za indikator velikodušnosti sem štel delež prebivalstva, ki soglaša s stališčem, da naj bo država velikodušna pri obravnavi prošelj za status begunca. Med časovnima točkama pred migracijskim valom in po njem se je močno znižala velikodušnost Evropejcev do migrantov: s 47,8 odstotka na 34,8 odstotka. Graf 1 prikazuje različna stanja v velikodušnosti med državami in njeno skrčenje. To pomeni, da je migracijski val vzbudil refleks zapiranja. Učinek je bil neenakomeren. Izrazito skrčenje je vidno v primeru Poljske, Finske, Estonije, Švedske, Slovenije, Nizozemske, Nemčije, Madžarske, Avstrije in Češke. V redkih primerih se stopnja velikodušnosti ni spremenila ali se je celo povečala. Zahodnoevropske družbe so praviloma izražale višjo velikodušnost od vzhodnoevropskih – pred upadom velikodušnosti in po njem; med slednjimi po nadpovprečni velikodušnosti izstopa Poljska.

V drugem koraku sem meril velikodušnost glede na versko ne/pripadnost. Pripadniki zajemajo 59,9 odstotka vzorca, nepripadniki 40,1 odstotka. Upošteval sem vse države, ki so bile vključene v ESS 2016. Možnosti sta bili predvsem dve: opazovanje razlik v velikodušnosti med državami z različno stopnjo verske pripadnosti in opazovanje razlik v velikodušnosti glede na versko ne/pripadnost na celotnem vzorcu in znotraj držav. Opozoriti velja, da (izjavljana) verska pripadnost v sociologiji religije ni štetna za zanesljiv kazalec religioznosti, saj obstajata pojava religioznost brez pripadnosti in pripadnost brez religioznosti.

Razporeditev držav po količini verskih pripadnikov od največ k najmanj in primerjava z velikodušnostjo pokaže, kar pokaže tudi izračun ($R^2 = 0,07$) – da pojava nista povezana (Graf 2). Opazen je pojav izrazito nizke velikodušnosti v nekaterih državah z nizko religiozno pripadnostjo (Češka, Estonija, Nizozemska). Hkrati so tu tudi države z nizko pripadnostjo in nadpovprečno stopnjo velikodušnosti (Norveška, Švedska, Francija, Islandija, Velika Britanija). In obratno: v državah z visoko pripadnostjo najdemo visoke (Portugalska) in nizke stopnje velikodušnosti (Izrael).

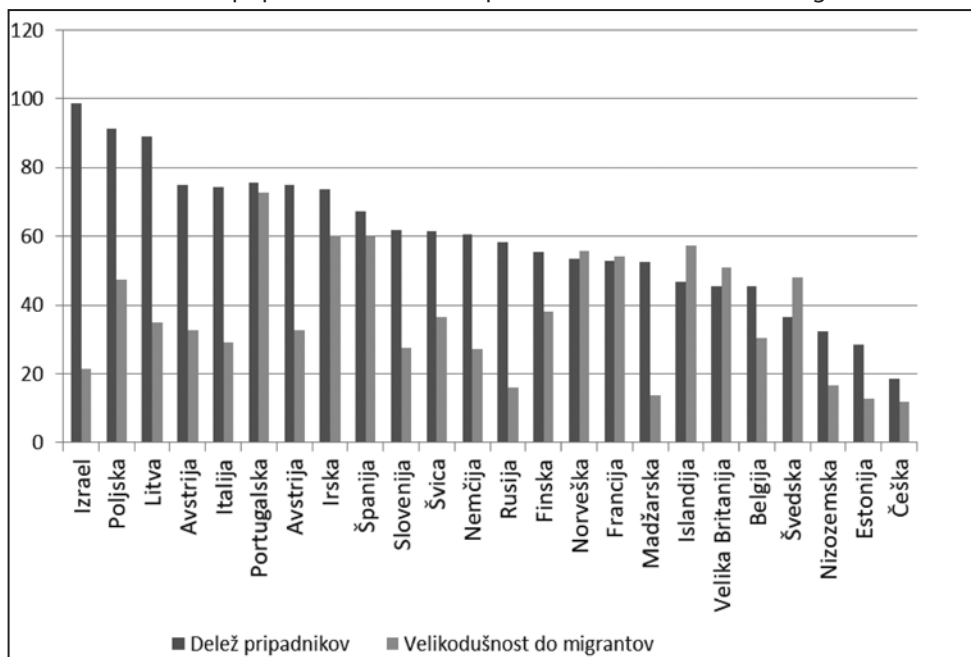

Graf 1: Velikodušnost do prosilcev za azil pred migrantskim valom in po njem

Vir: ESS 2014 in ESS 2016

Graf 2: Delež pripadnikov verske skupnosti in velikodušnost do migrantov

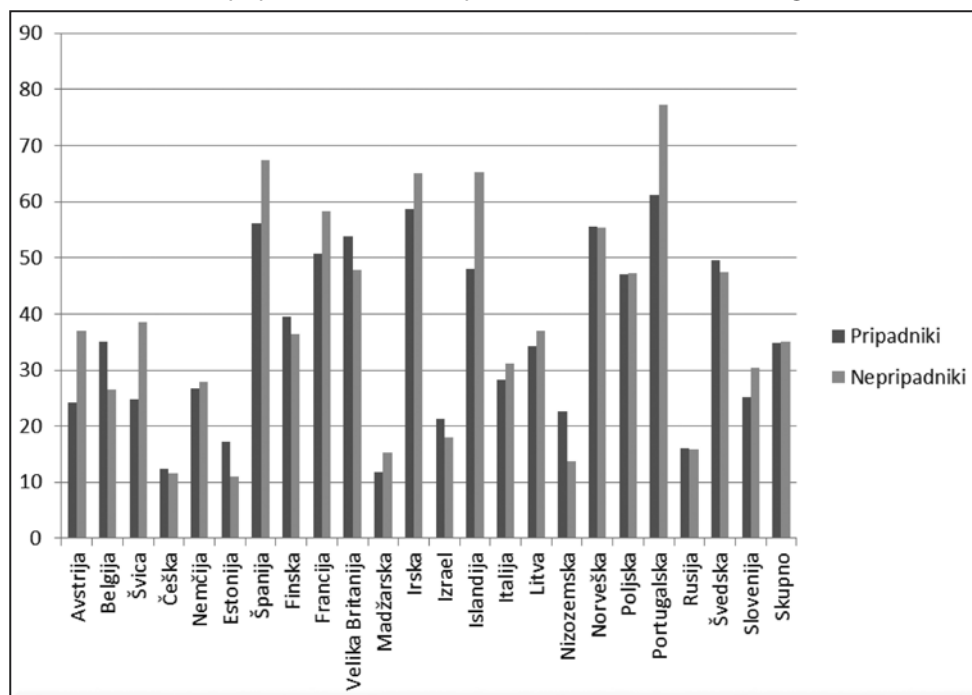

Vir: ESS 2016

Opazovanje razlik znotraj držav pokaže, da so razlike v velikodušnosti med pripadniki in nepripadniki praviloma majhne (izstopajo le Avstrija, Švica, Španija, Portugalska in Islandija z izrazito večjo velikodušnostjo nepripadnikov, in Belgija, Estonija in Nizozemska z izrazito večjo velikodušnostjo pripadnikov); vsekakor so večje razlike med istimi kategorijami različnih držav kot pa med obema kategorijama iste države. Razlika med najbolj velikodušnimi, to je portugalskimi nepripadniki, in najmanj velikodušnimi, to je estonskimi nepripadniki, je kar sedemkratna. V 13 od 23 držav so bolj velikodušni nepripadniki. Na Češkem, kjer je izmerjena najnižja velikodušnost, ni pomembnih razlik med pripadniki in nepripadniki. Na Portugalskem, ki izraža največjo velikodušnost, so izrazito bolj velikodušni nepripadniki. Na ravni celotnega vzorca razlik ni: velikodušnost izraža 34,9 odstotka pripadnikov in 35 odstotkov nepripadnikov.

Graf 3: Ne/pripadnost verski skupnosti in velikodušnost do migrantov

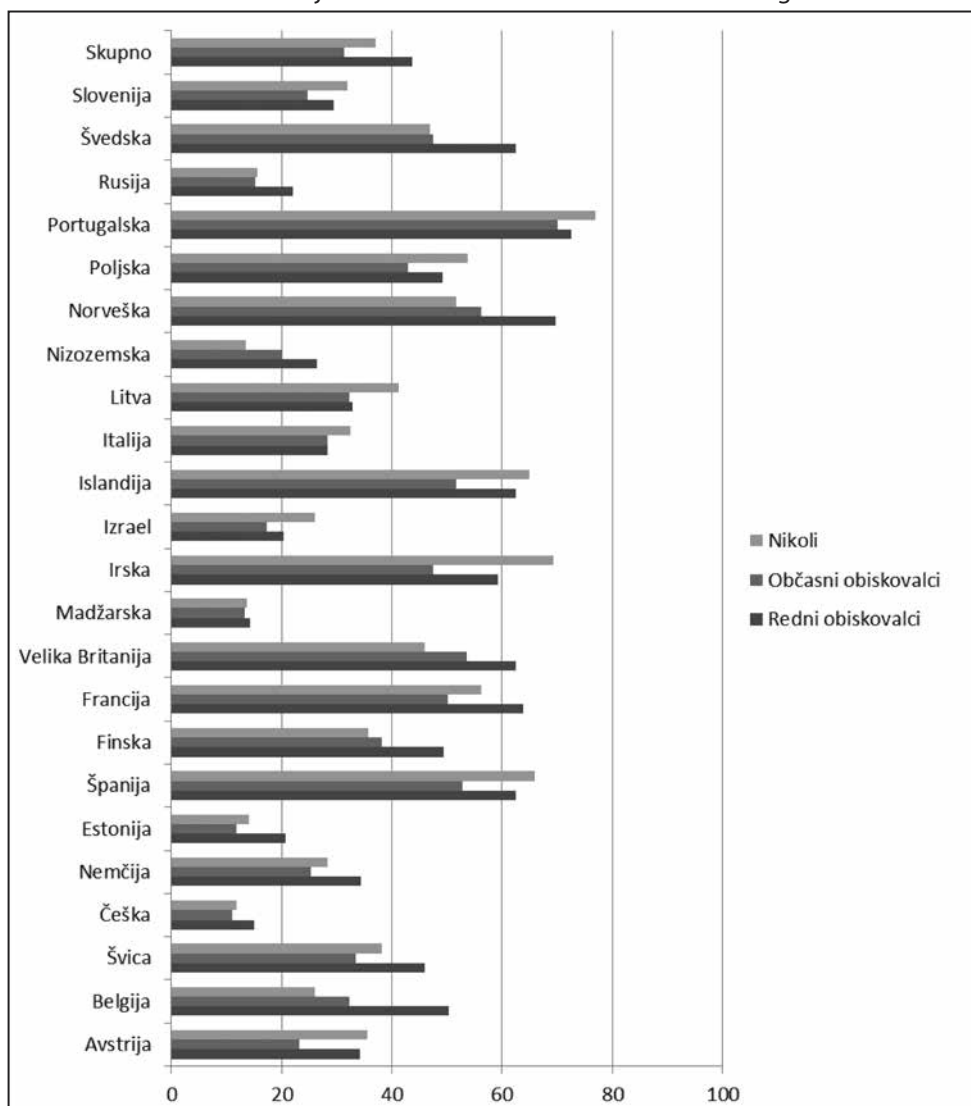

Vir: ESS 2016

Merjenje velikodušnosti glede na pripadnost različnim religijam oz. veroizpovedim pokaže, da so na ravni vseh držav skupaj najbolj velikodušni muslimani (45,3 odstotka), pripadniki vzhodnih religij (44 odstotkov) in »drugih krščanskih verstev« (42 odstotkov). Podobni so si katoličani (40,2 odstotka) in protestanti (38,5 odstotka). Najnižjo velikodušnost kažejo judje (19,7 odstotka) in pravoslavci (17 odstotkov).

Razlike v velikodušnosti glede na obiskovanje verskih obredov sem opazoval tako, da sem ne/obiskovalce obredov razvrstil v tri kategorije. Redni obiskovalci na celotnem vzorcu oz. populaciji predstavljajo 13,1 odstotka prebivalstva, občasni 50,3 odstotka in neobiskovalci 36,5 odstotka. Iz Grafa 4 je razvidno, da redni obiskovalci verskih obredov v 13 državah od 23 izražajo večjo velikodušnost. V preostalih desetih primerih so to neobiskovalci. To pomeni, da občasni obiskovalci niso nikjer najbolj velikodušni. Temu ustrezen vtis daje tudi stanje na ravni vseh držav skupaj.

Graf 4: Obiskovanje verskih obredov in velikodušnost do migrantov

Vir: ESS 2016

Če primerjamo vse obiskovalce (redne in občasne) z neobiskovalci, so neobiskovalci velikodušnejši v primeru 14 držav; v štirih primerih ni omembe vrednih razlik; v petih primerih pa so bolj velikodušni obiskovalci. V nekaterih državah so razlike velike, v nekaterih pa nepomembne. Ugotoviti je mogoče tudi dokajšnjo skladnost teh rezultatov (po državah) z ugotovitvami glede ne/pripadnosti. Opazno je tudi, da so neobiskovalci v večini primerov velikodušnejši od neobiskovalcev v družbah s prevladujočo katoliško tradicijo (razen v Belgiji, Franciji in na Češkem); ni pa tako v protestantskih okoljih (z izjemo Islandije).

Izjavljana vernost je seveda najbolj neposreden kazalec vernosti. Ni pa zanesljiv kazalec cerkvenosti vernosti, saj dobršen del vernosti sodobnih Evropejcev obstaja v različnih oblikah avtonomne, selektivne, od cerkvenih oblik manj ali bolj distancirane vernosti. Zanesljivejši kazalec cerkvene vernosti je prej upoštevano obiskovanje verskih obredov (Bruce 2011: 15–16).

Spremenljivka, ki meri vernost, je enajststopenjska. Na celotnem vzorcu se je za možnost »sploh nisem veren« opredelilo 16,6 odstotka anketiranih. Opredelitev za možnost na drugi strani lestvice – »zelo veren« je s 5,4 odstotka druga najmanj pogosta. Analiza korelacije med spremenljivko vernosti in spremenljivko velikodušnosti pokaže, da spremenljivki nista povezani: povezava je sicer signifikantna (zaradi velikosti vzorca), vendar je ne moremo opredeliti niti kot šibko ($r = 0,049^{**}$; signifikanca 0.0000; $** p < 0.01$). Pogled na kontingenčno tabelo (Tabela 1) pa pokaže naslednjo zanimivost: rahlo večjo stopnjo velikodušnosti izražata obe skrajni kategoriji (»sploh nisem veren« in »zelo veren«), kar ustvari zelo blago U krivuljo, ki je še rahlo višja na strani zelo vernih.⁹ Če primerjamo kategorijo »sploh ni veren« z vsemi desetimi stopnjami vernosti skupaj na ravni celote držav, ugotovimo, da neverni glede osrednje spremenljivke izražajo nadpovprečno velikodušnost (39,4 odstotka proti 34 odstotkom, ko je povprečje 34,5 odstotka). A hkrati izražajo tudi nekaj višje vrednosti najbolj odklonilnih stališč (17,8 odstotka proti 14,1 odstotka, ko je povprečje 14,4 odstotka). Ista kategorija izraža nadpovprečno velikodušnost v primeru celote držav s pretežno katoliško versko tradicijo in povprečno velikodušnost v izboru držav s pretežno protestantsko versko tradicijo.

Križanje dodatnih šestih spremenljivk (enajststopenjska ali štiristopenjska lestvica), ki se nanašajo na odnos do (i)migrantov, z verovanjsko spremenljivko ne pokaže nobenih omembe vrednih povezanosti na ravni celotnega vzorca. Izraža pa se zanimivost, da v kategorijah »sploh ni veren« in »zelo veren« v primeru petih spremenljivk (od šestih) najdemo tako nadpovprečne opredelitve za izrazito velikodušnost (zelo soglašam) do (i)migrantov kot nadpovprečne opredelitve za nevelikodušnost (sploh ne soglašam).¹⁰ To po drugi strani pomeni, da se tisti, ki se glede vernosti opredeljujejo za vmesne možnosti, tudi glede odnosa do (i)migrantov

9 Kot je razvidno tudi iz Tabele 1, je ob tem kategorija zelo vernih zelo majhna. Predstavlja le 5,3 odstotka populacije.

10 Tega pojava ne bi opazili, če bi velikodušnost merili z izračunavanjem povprečnih vrednosti na osrednji spremenljivki-indikatorju.

nadpovprečno opredeljujejo za vmesne možnosti. Analize tovrstnih povezanosti po posamičnih državah sem opustil, saj si zaslužijo posebno predstavitev.

Tabela 1: Ne/religioznost in odnos do migrantov: Država bi morala biti velikodušna pri presojanju prošelj za status begunca

Država bi morala biti velikodušna ...	Močno soglašam	Soglašam	Niti niti	Ne soglašam	Sploh ne soglašam	Skupno	N =
Sploh nisem veren	13,5	25,9	21,1	21,8	17,8	100,0	8,363.7
1	9,2	25,4	24,3	27,1	14,0	100,0	2,701.6
2	7,9	23,5	24,9	26,5	17,2	100,0	3,593.7
3	5,8	24,1	27,3	25,6	17,1	100,0	4,192.4
4	5,0	23,0	29,8	28,0	14,2	100,0	3,137.8
5	6,6	24,2	29,0	26,1	14,2	100,0	7,825.6
6	6,4	25,9	27,9	27,2	12,6	100,0	5,264.2
7	7,4	28,1	26,4	24,5	13,6	100,0	5,581.1
8	9,0	30,8	26,3	21,3	12,6	100,0	4,691.0
9	9,7	30,8	27,4	20,5	11,8	100,0	1,865.3
Zelo veren	16,3	29,3	24,7	16,9	12,9	100,0	2,630.7
Skupno	8,7	26,2	26,1	24,3	14,7	100,0	49,847.2

Vir: ESS 2016

Slovenija leta 2014 izraža evropsko povprečno velikodušnost, leta 2016 pa znatno podpovprečno. Upad velikodušnosti je bil nadpovprečen. Pripadniki verskih skupnosti izražajo nižjo velikodušnost od nepripadnikov. Redni in občasni obiskovalci verskih obredov izražajo nižjo velikodušnost od neobiskovalcev. Sploh ne verni (ki predstavljajo 14 odstotkov prebivalstva) in zelo verni (ki predstavljajo 5,9 odstotka prebivalstva) izražajo rahlo nadpovprečno velikodušnost (prvi v 32,2 odstotka in drugi v 33,3 odstotka, ko je povprečje 27,4 odstotka) – v skladu z omenjeno rahlo U krivuljo. Vendar so oboji rahlo nadpovprečni (in medsebojno enaki) tudi kar zadeva izražanje najbolj nevelikodušnega stališča.

INTERPRETACIJA UGOTOVITEV

Skrčenje velikodušnosti med letoma 2014 in 2016 ne preseneča, saj je v večjem delu evropskih držav migrantski val sprožil strahove. Ti so bili v dobršni meri politično konstruirani, inducirani, potencirani, instrumentalizirani. Izkazalo se je, da je protimigrantska retorika politično izjemno donosna (Halla, Wagner, Zweimüller 2017). To se

je izrazilo tudi kot uspeh populizmov na volitvah.¹¹ Menim, da je v opazovanju teh pojavov smiselno vztrajati pri razlikovanju med pristno obrambo kulture, ki izhaja iz resnične nevarnosti za staroselsko družbo, in nepristno obrambo kulture, ki temelji na induciranih strahovih.

Med bolj in manj velikodušnimi so države z manjšim in večjim deležem imigrantov, z večjim ali manjšim deležem beguncev, z manjšim ali večjim deležem muslimanov imigrantskega izvora. Francija in Nizozemska sta državi z relativno velikim deležem imigrantov, beguncev in muslimanov, ki izražata različni stopnji velikodušnosti. Med najbolj nevelikodušnimi je nekaj držav, v katerih je imigrantov, beguncev ali muslimanov le za vzorec. Razlike med Zahodno in Vzhodno (postkomunistično) Evropo se skladajo s prejšnjimi opažanji razlik v socialni distanci do družbenih manjšin (Smrke, Hafner Fink 2008: 297). Brez dvoma jih je mogoče razlagati tudi kot odsev slabših družbenoekonomskih razmer (na vzhodu).

Razlage razlik med državami bi terjale posebno raziskavo, ki bi me oddaljila od osnovnih ciljev. Pomudim naj se le pri ekstremih: Portugalska in Irska, ki tudi leta 2016 izražata visoko velikodušnost, celo rahlo povečano, sta državi z dolgo tradicijo emigrantskih izkušenj. Domnevamo lahko, da jih to senzibilizira za stiske migrantov. Glede Portugalske pa je videti, da ta javnomnenjska odprtost ne vodi v prakso sprejemanja beguncev; le še Slovenija jih je sprejela (absolutno in relativno) manj od Portugalske. Glede Češke, ki izkazuje najnižjo velikodušnost (ob tem pa je med najbolj distanciranimi do migrantov tudi na šestih drugih spremenljivkah-indikatorjih), Čulík (2017) meni, da so se na sindrom zgodovinskih razlogov nezaupanja do (drugačevernega) tujca v zadnjih letih navezale frustracije, izhajajoče iz sodobnih kapitalističnih razmer, in medijsko konstruirana protimigrantska pripoved. V njej so politiki, kot je predsednik Miloš Zeman, širše uveljavili klevetniški odnos do muslimanov.¹² Opozoriti velja, da je Češka v raziskavi, ki smo jo izvedli leta 2008, v primerjavi 13 vzhodnoevropskih držav izražala podpovprečno distanco do priseljencev in muslimanov (Smrke, Hafner Fink 2008: 292), zato se odpira teza o trenutnem vzdušju v državi kot določilnici odnosa do (i)migrantov. Podpirajo jo velike razlike v velikodušnosti med državami: te ne morejo biti le posledica razlik v običajnih socio-demografskih dejavnikih.

Glede na ohlapen odnos med pripadnostjo in vernostjo, pričakovanja glede morebitnih povezav pripadnosti z odnosom do migrantov niso bila velika. Po drugi strani bi lahko izpeljevali nekatera pričakovanja glede nepripadnikov. Nepripadniki so to v znatni meri postali iz bolj ali manj kritičnega odnosa do opuščene religije. Bi zato lahko pričakovali bolj zadržan odnos do migrantov, ki se jih večinoma povezuje z religijo? Ali pa naj bi od nepripadnikov pričakovali predvsem večjo odprtost, ker jih je od izvirne religije oddaljilo nezadovoljstvo nad ozkostjo do ideološko drugačnih? Ugotovitve potrjujejo razloge za obe domnevi.

11 Sem bi lahko prištevali volilne rezultate na Nizozemskem, v Avstriji, na Slovaškem, v Nemčiji, Italiji, na Češkem, Poljskem, Madžarskem, po mnenju nekaterih tudi v Sloveniji. Smiselne so trditve, da sem spada tudi brexit.

12 Teh je na Češkem le kakšnih 11.000, to je dobra tisočinka prebivalstva.

Nekatere razlike v velikodušnosti glede na pripadnost specifični religiji oz. veroizpovedi so deloma odraz dejstva, da se nekatere pripadnosti večinoma navezujejo na le eno državo in njene posebnosti. V primeru judaizma je to Izrael, v primeru pravoslavja Rusija. Prave vtise o specifični pripadnosti kot določilnici velikodušnosti bi dale šele primerjave med različnimi pripadnostmi znotraj držav. Vendar te primerjave v okviru vzorcev ESS niso mogoče: zato, ker so v Rusiji in Izraelu pripadnosti drugim veram premajhne (z izjemo islama, ki v obeh državah izkazuje višjo velikodušnost), in zato, ker so vzorci pravoslavnih in judov v drugih državah premajhni. V primeru judaizma in pravoslavja ne moremo izključiti možnosti, da relativno nizka velikodušnost izhaja iz dejstva, da gre za etnični religiji. Religije, ki nacionalno pripadnost nadpovprečno povezujejo z religiozno pripadnostjo, imajo bržkone nižje potenciale za premoščanje. Ugotovitev, da največjo velikodušnost izražajo (evropski) muslimani, ne preseneča: izhaja iz dejstva, da so evropski muslimani predvsem imigranti oz. potomci imigrantov in da so (i) migranti iz vala 2015/16 predvsem muslimani, njihovi soverci.

Odnos med obiskovanjem verskih obredov in velikodušnostjo preseneti z raznovrstnostjo konstelacij. Pravilo je le to, da občasni obiskovalci niso nikjer najbolj velikodušni. Preizkus z združevanjem ustvarjenih kategorij (neobiskovalci vs. vsi obiskovalci) pokaže, da bi bilo morda boljše oblikovanje kategorij, ki bi si bile velikostno bolj podobne. Pogostejšo višjo velikodušnost (po državah) rednih obiskovalcev lahko namreč pripišemo tudi relativni majhnosti kategorije. S tem pa ne izključujemo interpretacije, da je nadpovprečna velikodušnost te kategorije nasledek (humanistične, v premoščanje usmerjene verzije) krščanske etike, kakršno morda dosledneje privzemajo cerkveno verni.

Posebnost katoliških okolij, kjer so neobiskovalci največkrat najbolj velikodušni, pojasnujem z značilnostmi t. i. katoliškega (latinskega) religijsko-kulturnega vzorca (Martin 1978). Zanj je bila zgodovinsko značilna polarizacija na klerikalne in protiklerikalne družbene sile. Pri tem so slednje v nasprotovanju konservativni verski tradiciji razvile in zastopale bolj liberalne, odprte družbene vrednote, ki so bližje premoščanju. To interpretacijo podpira opažanje, da se velikodušnost do migrantov na celotnem vzorcu zmerno pozitivno povezuje z levičarsko politično orientacijo ($r = 0.190^{**}$; Sig. 0.000; $** p < 0.01$; $N = 37.850$), kar je očitno tudi v izboru katoliških okolij. Nasprotno značilnost protestantskih okolij bi si okvirno lahko razlagali kot izraz odsotnosti tovrstne polarizacije.

Glede ne/vernosti in velikodušnosti se razlike uveljavljajo šele po segmentih, izbranih kategorijah in državah. Obravnava na ravni celote držav očitno izravna (skrije) tovrstne razlike. Opažanje, da nekaj več velikodušnosti oz. nekaj več potenciala premoščanja pokažejo povsem neverni in zelo verni, kaže razumeti kot učinek dveh delujočih ideologij: sekularno-humanistične in humanističnih verzij različnih krščanstev. Vse so sčasoma razvile utemeljitve za odprtost do drugačnosti. Toda hkrati obstajata druga obraza teh ideologij, ki sta bržkone tudi v ozadju rahlo večje distanciranosti do migrantov. To pomeni, da moramo v interpretacijo privzeti možnost ambivalentnega učinkovanja teh ideologij. Kar zadeva krščanstvo, je ta ambivalentnost očitno tudi podlaga uvodoma opažene bifurkacije.

Slovenski upad velikodušnosti med letoma 2014 in 2016 je treba razumeti tudi kot odsev dejstva, da je bila Slovenija tranzitna država. Čas tranzita migrantov so zaznamovali porast strahu in celo izrazi panike. Dogajanje je dodobra pretreslo tudi vrh RKC (Andrejč 2018). Opažanje, da so nepripadniki, neobiskovalci in neverni velikodušnejši od pripadnikov, obiskovalcev in vernih (ne pa od ozke kategorije zelo vernih), so skladne s poprejšnjim raziskovanjem vernosti in socialne distance do manjšin (Smrke, Hafner Fink 2008). To je v drugih podatkih in v drugi časovni točki (EVS 1999/2000) pokazalo, da so neverni Slovenci, predvsem pa »prepričani ateisti«, do sedmih izbranih manjšin (vključno z imigranti) bistveno manj distancirani kot pa verni Slovenci. Tu bi ponovil stališče, da v slovenskem družbenem prostoru katoliška kultura do raznih manjšin reproducira določene predsodke, ki jim nasprotuje bolj odprta libertarno-sekularna kultura. Med vernimi je krščanski humanizem (v smislu premoščanja) opazneje zaznaven predvsem v ozki kategoriji zelo vernih.

SKLEP

Raziskava je pokazala, da religiozni na ravni celote upoštevanih držav, vključenih v ESS 2016, ne izstopajo po velikodušnosti. Praviloma ne izstopajo niti v smeri izrazito manjše velikodušnosti. To pomeni, da moramo na vprašanje, ali so religiozni manj velikodušni do migrantov, na tej ravni obravnave vprašanja odgovoriti negativno. Pomembne razlike v obe smeri se uveljavljajo šele na ravni posameznih držav. So države, kjer se bolj velikodušno do (i)migrantov izražajo nepripadniki, neobiskovalci verskih obredov in neverni, in so države, kjer se bolj velikodušno izražajo pripadniki, obiskovalci obredov in verni. Obstajajo tudi skupine držav ali segmenti prebivalstva, kjer se izražajo pomembne razlike: v okviru katoliških okolij so do tujcev praviloma manj distancirani nepripadniki verskih skupnosti in neobiskovalci verskih obredov. Določeni učinek krščanskega humanizma je zaznati šele v ozki kategoriji zelo vernih. Drugače je v tradicionalno protestantskih okoljih, kjer se izraža nekaj višja velikodušnost pripadnikov oz. obiskovalcev verskih obredov (v primerjavi z nepripadniki oz. neobiskovalci).

Nekatere ugotovitve se ne skladajo najboljše z drugimi novjšimi raziskavami. Nujno je treba omeniti raziskavo »Being Christian in Western Europe«, ki jo je leta 2017 opravil Pew Research Center (od tu PRC) (N = 24,599). Ugotovljena je bila močna povezanost med religijo oz. religioznostjo in distanco do migrantov: »Krščanska identiteta se v Zahodni Evropi povezuje z visoko stopnjo negativnih čustev do imigrantov. Kristjani v večji meri izražajo negativne poglede na imigrante kot nepripadniki Cerkva« (PRC 2017: 9). »Izraža se jasn vzorec: prakticirajoči in neprakticirajoči kristjani so bolj kot nepripadniki nagnjeni k izražanju protimigrantskih in protimanjšinskih stališč« (prav tam: 20), čeprav so tudi med njimi negativna stališča manjšinska. To velja tudi ob kontroli dejavnikov, kot so starost, izobrazba, spol, ugotavljajo avtorji (prav tam: 22).

Različnosti ugotovitev si ne kaže razlagati z drugačnim izborom držav (v primeru PRC je to 15 zahodnoevropskih držav), temveč predvsem z drugačnimi spremenljivkami- indikatorji socialne distance oz. velikodušnosti. V raziskavi PRC je upoštevanih pet spremenljivk: te so znatno bolj usmerjene na muslimane, saj jih dvakrat izrecno omenjajo, enkrat omenjajo imigrante bližnjevzhodnega izvora in enkrat jude. Najbrž prav s to konkretizacijo (i)migranta – muslimana pri nekaterih kristjanih prebudijo negativna čustva. V nasprotju z našo osrednjo spremenljivko-indikatorjem, ki sprašuje po splošnem odnosu do beguncev. Smiselnost te domneve potrjuje analiza odnosa med religioznostjo in tremi kazalci socialne distance iz ESS 2014 (vprašanja niso bila ponovljena v ESS 2016). Ko je imigrant v ESS konkretiziran kot musliman, jud ali Rom, zelo verni na ravni celotnega vzorca izrazijo opazno nižjo velikodušnost oz. opazno višjo distanco kot pa neverni.¹³ Povedano seveda napotuje na kritičen premislek o izboru indikatorjev.

Glede na demografske napovedi bo do Evrope seglo še veliko migracijskih valov. To pomeni, da bo tu še veliko preizkušenj »velikodušnosti« in preudarnosti evropskih religij in primerljivih sekularnih ideologij. Kot bo tu tudi veliko preizkušenj za raziskovalce tovrstnih odnosov.

LITERATURA IN VIRI

- Andrejč, Gorazd (2018). *Infiltrators, Imposters, or Human Beings? The Slovenian Socio-political Imaginary, Christianity, and the Responses to the 2015–2016 Migrant Crisis*. *Religion in the European Refugee Crisis* (eds. Ulrich Schmidel, Graeme Smith). New York: Palgrave Macmillan, 39–60.
- Beck, Ulrich (2009). *Državni socializem je za bogate, reveži so še vedno na trgu* (intervju). *Dnevnik*, 7. 1. 2009, <https://www.dnevnik.si/1042237136> (4. 7. 2018).
- Bruce, Steve (2011). *Secularization*. Oxford: Oxford University Press.
- Clines, David (1995). Interested Parties: The Ideology of Writers and Readers of the Hebrew Bible. *Journal for the Study of the Old Testament* 205, 26–45.
- Čulik, Jan (2017). *Why is the Czech Republic so Hostile to Muslims and Refugees?*, <https://www.europenowjournal.org/2017/02/09/why-is-the-czech-republic-so-hostile-to-muslims-and-refugees> (5. 7. 2018).
- ESS Round 7: *European Social Survey Round 7 Data* (2014). Data File Edition 2.1. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and Distributor of ESS Data for ESS ERIC.
- ESS Round 8: *European Social Survey Round 8 Data* (2016). Data File Edition 2.0. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and Distributor of ESS Data for ESS ERIC.

13 Na celotnem vzorcu nobenega muslimana v svojo državo ne bi sprejelo 19 odstotkov sploh ne vernih in 26,4 odstotka zelo vernih; nobenega juda 9,1 odstotka sploh ne vernih in 14,0 odstotka zelo vernih; nobenega Roma 25,3 odstotka sploh ne vernih in 30,9 odstotka zelo vernih.

- Goldstone, Jack (2012). Demographics and Migration. *Megatrends in Global Interaction*. Gutersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 15–52.
- Halla, Martin, Wagner, Alexander F., Zweimüller, Josef (2017). Immigration and Voting for the Far Right. *Journal of the European Economic Association* 15/6, 1341–1385.
- Hein, Jeremy, Niazi, Tarique (2016). The Primordial Refugees: Religious Traditions, Global Forced Migration, and State-society Relations. *International Sociology* 3/6, 726–741.
- Inglehart, Ronald, Norris, Pippa (2009). Muslim Integration into Western Cultures Between Origins and and Destinations. HKS Working Papers No. RWP09-007, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1354185> (3. 6. 2018).
- Kaufmann, Eric (2010). *Shall the Religious Inherit the Earth: Demography and Politics in the Twenty-first Century*. London: Profile Books Ltd.
- Khosravi, Shahram (2011). White Masks/Muslim Names: Immigrants and Name-Changing in Sweden. *Race & Class* 53/3, 65–80.
- Kolbe, Melanie, Henne, Peter S. (2014). The Effect of Religious Restrictions on Forced Migration. *Politics and Religion* 7, 665–683.
- Lagrange, Hugues (2014). The Religious Revival Among Immigrants and their Descendants in France. *Revue Française de Sociologie* 55/2, 201–244.
- Marchetto, Ezio (1989). The Catholic Church and the Phenomenon of Migration: An Overview. *CMS Occasional Papers: Pastoral Series* 10, 1–26.
- Martin, David (1978). *A General Theory of Secularization*. New York: Harper & Row.
- Marzouki, Nadia, Mc Donnell, Duncan, Roy, Olivier (eds.) (2016). *Saving the People: How Populists Hijack Religion*. London: Hurst & Company.
- McGuire, Meredith (2002). *Religion: The Social Context*. Belmont: Wadsworth Thompson Learning.
- Müller, Olaf, Pollack, Detlef, Rosta, Gergely, Dieler, Anna (2016). *Integration and Religion as Seen by People of Turkish Origin in Germany*, https://www.uni-muenster.de/imperia/md/content/religion_und_politik/aktuelles/2016/06_2016/study_integration_and_religion_as_seen_by_people_of_turkish_origin_in_germany.pdf (5. 5. 2018).
- Pew Research Center (2018). *Being Christian in Western Europe*, <http://www.pewforum.org/2018/05/29/being-christian-in-western-europe/> (3. 7. 2018).
- Roy, Olivier (2007). Islamic Terrorist Radicalisation in Europe. *European Islam – Challenges for Society and Public Policy* (eds. Samir Maghhar, Amel Boubekeur, Michael Emerson). Brussels: Centre for European Policy Studies, 52–60.
- Smrke, Marjan, Hafner Fink, Mitja (2008). (Ne)religioznost in socialna distanca do izbranih družbenih manjšin v postsocialistični Evropi. *Teorija in praksa* XLV/3–4, 285–300.
- Štumpf, Peter (2015). *Lažje je biti prekmurski Slovenec na Madžarskem kot pa v skrajno islamistični Sloveniji. Spletna stran murskosoboške škofije*, <http://www.skofija-sobota.si/-lazje-je-bit-prekmurski-slovenec-na-madzarskem-kot-pa-v-skrajno-islamisticni-sloveniji-5278> (3. 7. 2018).

SUMMARY

RELIGIOSITY AND GENEROSITY TOWARD MIGRANTS

Marjan SMRKE

We conducted empirical research in order to establish the characteristics of the relationship between religiosity and attitudes towards migrants, using data from the European Social Survey. The variable "the government should be generous when evaluating applications for refugee status" was taken as an indicator of generosity when the answers were "strongly agree" or "agree". Three variables were taken as indicators of religious belonging, religious observance and religiosity.

We concluded that generosity decreased considerably between 2014 and 2016; that there is no difference in generosity between adherents to religious communities and non-adherents at the level of the entire sample; that there are differences in generosity between adherents and non-adherents in the individual countries; in societies with a Catholic imprint, non-adherents as well as non-attenders tend to be more generous. This is not the case in most societies with a Protestant imprint; that there are differences between religions: Muslims express the highest and Orthodox adherents the lowest degree of generosity; that regular attenders of religious services at the level of all countries and in most of the countries express higher generosity than occasional attenders and non-attenders. However, if we compare non-attenders to attenders in general, the former seem to be slightly more generous; that there is no substantial correlation between religiosity and generosity at the level of the entire sample; and that the categories "not at all religious" and "very religious" express a slightly higher degree of generosity at the level of the entire sample. However, in the case of some countries and certain other variables/indicators they also express slightly higher levels of non-generosity. In the case of Slovenia, we find non-adherents, non-attenders and nonbelievers in general to be more generous than their religious counterparts. However, a rather narrow category of the "very religious" is slightly more generous than the general population. At the end we critically evaluate our results and compare them with the results of a survey conducted by the Pew Research Center ("Being Christian in Western Europe").